

Beschermwaardigheidstoetsing

Tegeltabelau Ger van Iersel – Erasmus MC, locatie Daniel den Hoed

Beschermwaardigheidstoetsing

In dit rapport wordt verslag gedaan van de op 19 december 2018 uitgevoerde beschermwaardigheidstoetsing betreffende het tegeltableau van Ger van Iersel in het Erasmus MC Rotterdam, locatie Daniel den Hoed.

Commissie

Deze toetsing is uitgevoerd door de toetsingscommissie beschermwaardigheid (TCB). De TCB is ingesteld door de stichting Museumregister Nederland op grond van de LAMO en de Erfgoedwet.

De basisbezetting van de TCB bestaat voor deze toetsing uit voorzitter mw. drs. Heleen Buijs, mw. bc. Ellie Bruggeman (secretaris) en mw. drs. Nicole Vieveen (notulist).

Per toetsing wordt de basisbezetting van de TCB aangevuld met deskundigen ter zake van de specifieke eigenschappen van de objecten of (deel)collecties waarop de toetsing betrekking heeft. Eén van deze deskundigen kan door de opdrachtgever tot toetsing voorgedragen worden. De overige deskundigen worden voorgedragen door of via het TCB deskundigenteam. Voor deze toetsing zijn de volgende deskundigen benoemd door het bestuur van de stichting Museumregister Nederland:

Op voordracht van de opdrachtgever tot toetsing (Erasmus MC):

- mw. drs. Simone Vermaat

Op voordracht van het deskundigenteam van de TCB:

- dhr. drs. Frans van Burkom
- mw. drs. Yteke Spoelstra

Zitting

De commissie heeft de toetsing behandeld tijdens een zitting op woensdag 19 december 2018 in het Familiehuis Daniel den Hoed, Groene Hilledijk 299, 3075 EA Rotterdam.

Mw. drs. Lydia Bogtstra, coördinator en adviseur Kunstzaken van het Erasmus MC, is door de kunstcommissie Erasmus MC afgevaardigd om nadere toelichting te geven op het werk en de genomen stappen bij de vervreemding.

Mw. Ellie Bruggeman was tijdens de zitting verhinderd.

Aanleiding

De kunstcommissie van het Erasmus MC heeft de TCB verzocht om een beschermwaardigheidstoetsing uit te voeren met betrekking tot een door Ger van Iersel vervaardigd tegeltableau in de voormalige Daniel den Hoed-kliniek.

Begin 2019 zal de overdracht van eigendom en de sloop van het Daniel den Hoed-gebouw waarin het werk zich bevindt worden ingezet. Voor het aard- en nagelvast aan het gebouw verbonden tegeltableau van Ger van Iersel is tot op heden geen nieuwe bestemming gevonden. Het kunstwerk past niet in de nieuwe architectonische situatie van het Erasmus MC. De TCB is gevraagd om de beschermwaardigheid van dit wandkunstwerk in de zin van de Erfgoedwet te beoordelen.

Ingediende stukken en ontvangen informatie

Ontvangen vóór 19 december 2018:

- Bijlage 1. Overzicht van gegevens over het keramisch reliëf van Ger van Iersel, de genomen stappen in het kader van de vervreemding van dit werk vanwege de sloop van het Daniel den Hoed gebouw. De in deze e-mail genoemde lijst is bijgevoegd als bijlage 2.
- Bijlage 2. De bijgevoegde lijsten "monumentale werken Ger van Iersel" komt uit de oeuvre catalogus *Ger van Iersel - Monumentaal kunstenaar*. Op basis van deze lijst heeft mw. Bogtstra namens de kunstcommissie (in 2016) bekeken hoeveel werk van Ger van Iersel nog in situ / afgebroken vernietigd was.
- Bijlage 3. Kwantitatief overzicht van de inventarisatie in bovengenoemde bijlage 2.
- Bijlage 4. Beschrijving en waardering van het werk, op basis van schouwing in 2016 door mw. Smets namens het CBK (Centrum Beeldende Kunst) Rotterdam
- Bijlage 5. Overzicht van de provincie ZUID-HOLLAND waarop het werk van Ger van Iersel vermeld staat (bijgevoegd ter onderbouwing dat het werk daadwerkelijk toegeschreven moet worden aan Ger van Iersel).
- Bijlage 6. inventarisatie m.b.t. werk in het kader van de vervreemding.
- Bijlage 7. Fotomateriaal m.b.t. het werk; details en overzichtsfoto (Iersel Ger van KC-01313 DDH foto 01 janineschrijver 2018.tif).
- Bijlage 8. Videomateriaal m.b.t. het werk. NB: deze video is enkel bestemd voor gebruik ten behoeve van de beschermwaardigheidstoetsing en mag niet verder verspreid, getoond of gedeeld worden.
- Bijlage 9. Krantenartikel inzake WMK Heemschut - Erasmus MC.
- Bijlage 10. Initiatiefnotitie behoud architectuur gebonden (wederopbouw) kunst. Notitie inzake initiatief van Erfgoedvereniging Bond Heemschut werkgroep monumentale kunst (WMK) samen met de politieke partij Groen Links van de gemeente Rotterdam voor het behoud van gebouwgebonden kunst.
- 'Ger van Iersel', in: P. Tonkers, R. Messemaker, *Rijk ben ik er nog niet van geworden. 47 Rotterdamse beeldende kunstenaars*, Rotterdam: Duo/Duo, 1997, pp. 138-140.

Bij de opening van de zitting werd door de auteurs onderstaand werkdocument uitgereikt. Dit document is door alle commissieleden gelezen en maakt onderdeel uit van de beschikbare informatie:

- Quickscan Keramische wand 'Kruisvorm', ca 1966 Daniel den Hoedkliniek Rotterdam van Ger van Iersel (1922-2014)' door Frans van Burkom en Yteke Spoelstra, december 2018.

Literatuur:

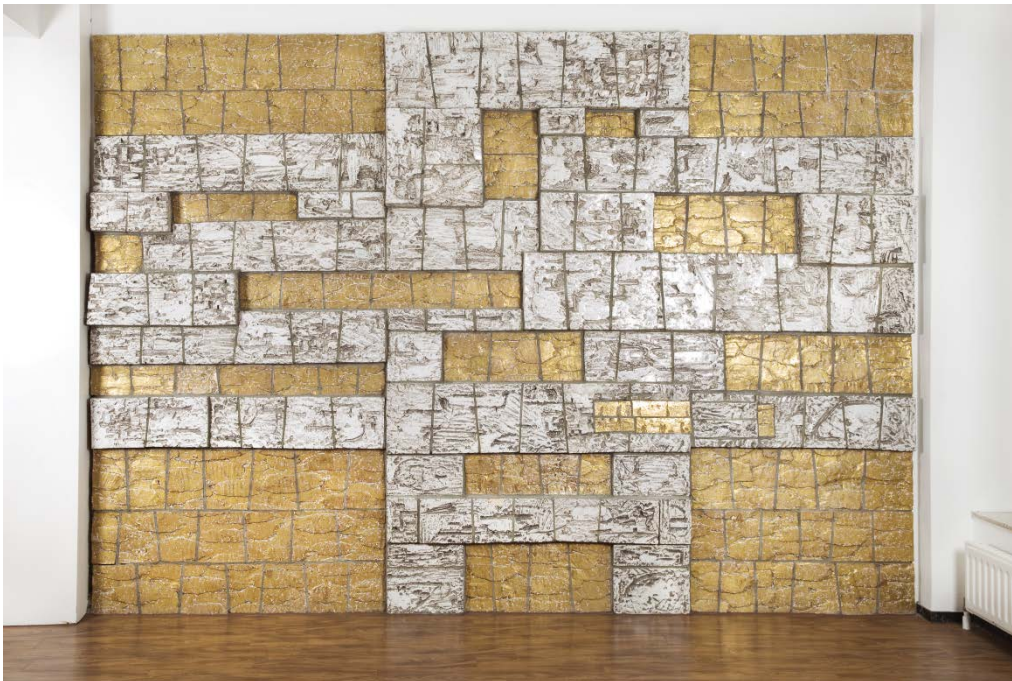
- T. Dobbelmann, *Murale keramiek*, Amsterdam: Stichting Kunst en Bedrijf, 1967.
- "De experimentele afdeling van De Porceleyne fles te Delft: 1955-1975", in: *Mededelingenblad Vrienden van de Nederlandse ceramiek*, no. 78 (1975).
- B.L.P.A. Asselbergs, G.A.M. Willems (eds.), *Theo Dobbelman, 1906-1984*, Nijmegen: Nijmeegs Museum Commanderie van Sint-Jan (tent. cat.), 1990.

Objectbeschrijving

Het gaat om een keramisch reliëf van Ger van Iersel (1922-2014) in de Daniel den Hoedkliniek (het oncologisch centrum van het Erasmus MC) dat vervaardigd is rond 1966. Het werk bevindt zich bij de voormalige hoofdingang en is aard- en nagelvast verbonden aan het gebouw. Het werk bestaat uit met goudverf en wit gebakken tegels met een totale afmeting van 260 cm bij 405 cm.

Het tegeltableau werd ontworpen door Ger van Iersel en is in opdracht uitgevoerd en geplaatst door aardewerkfabriek De Porceleyne Fles. De tegel in de hoek linksonder bevat een merkteken van de fabriek en het tableau staat beschreven in de archieven van De Porceleyne Fles (bijlage 5).

Het werk heeft voor zover bekend geen titel, maar wordt in de beschrijving in het archief van De Porceleyne Fles aangeduid als 'Kruisvorm', uitgevoerd in 'wit/goud met nuances' (bijlage 5). Het Erasmus MC gebruikt de termen 'keramisch reliëf' en 'tegeltableau' om het kunstwerk te omschrijven.

Tegeltableau Ger van Iersel in de Daniel den Hoedkliniek van het Erasmus MC. Foto: Janine Schrijver

Referentiekader beschermwaardigheidstoetsing

De toetsing is uitgevoerd aan de hand van het referentiekader van de Erfgoedwet voor beschermwaardigheid van cultuurobjecten. In de zin van de Erfgoedwet gelden hiervoor de volgende criteria: een cultuurobject of verzameling van bijzondere cultuurhistorische of wetenschappelijke betekenis en onvervangbaar en onmisbaar voor het Nederlands cultuurbezit.

Een toetsing van de beschermwaardigheid van aard- en nagelvast aan een gebouw verbonden objecten, waarvan in deze casus sprake is, past bij strikte uitleg niet binnen de artikelen over vervreemding in de Erfgoedwet (art. 4.17- 4.21). De uitgangspunten voor vervreemding hebben namelijk in de eerste plaats betrekking op roerende objecten.

De TCB heeft onderhavige toetsing uitgevoerd met gebruikmaking van de waarderingscriteria van de methodiek 'Op de Museale weegschaal' en heeft vervolgens de criteria voor beschermwaardigheid uit de Erfgoedwet doorlopen.

Voor het criterium onvervangbaar wordt uitgegaan van: er zijn geen gelijke of gelijksoortige voorwerpen in goede staat in het Nederlandse cultuurbezit aanwezig. Voor onmisbaar geldt als uitgangspunt dat het cultuurobject minimaal één van de volgende functies vervult: symboolfunctie, schakelfunctie of ijkfunctie.

Waardering aan de hand van de methodiek 'Op de Museale weegschaal'

Referentiekader

Het referentiekader voor de waardering is nationaal (Nederland).

Kenmerken

Toestand:

De conditie van het tegeltableau is kwalitatief erg goed, op één beschadiging en twee scheurtjes in de tegels na.

Ensemble:

Het werk maakt geen deel uit van een ensemble.

Herkomst:

Het werk werd ontworpen door Ger van Iersel en in opdracht uitgevoerd en geplaatst door aardewerkfabriek De Porceleyne Fles tussen 1965 en 1967. De tegel in de hoek linksonder bevat een merkteken van de fabriek en het tableau staat beschreven in de archieven van De Porceleyne Fles.

Het is niet duidelijk of de huidige plek (Daniel den Hoedkliniek) de oorspronkelijk beoogde locatie voor het tegeltableau was. Uit mondelinge overlevering heeft de TCB vernomen dat dit mogelijk niet zo is. Van een eventuele eerder (beoogde) locatie is (nog) geen archiefmateriaal gevonden.

Zeldzaamheid en representatie:

De TCB beschouwt het tegeltableau als uniek, zowel in nationaal opzicht als binnen het oeuvre van de kunstenaar.

Binnen de ontwikkeling van de monumentale kunst in Nederland is dit werk van Van Iersel representatief voor de maatschappelijke ontwikkelingen uit die periode naar meer ontkerkelijking.

Van Iersel stapt hier af van het maken van een zuiver religieuze voorstelling van het christelijke kruis, naar een kruisvorm die associaties oproept met een gebaar van verwelcoming, nog steeds symbolisch, maar niet meer specifiek christelijk.

Voor zover de TCB bekend is het werk ook het eerste naoorlogse kunstwerk waarin goudglazuur is verwerkt. Voor uitsluitel zou dit nader onderzocht moeten worden.

Binnen het oeuvre en de ontwikkeling van de kunstenaar neemt het werk ook een unieke plek in. De abstract geometrische stijl die Van Iersel hier heeft toegepast is verder niet door hem gehanteerd.

Cultuurhistorisch

Historisch:

De TCB acht de techniekhistorische waarde van het tegeltableau groot. Het werk vormt een getuigenis van samenwerking tussen Ger van Iersel en De Porceleyne Fles en is een voorbeeld van de innovatieve en experimentele werkwijze van De Porceleyne Fles. Het gebruik van goudglazuur was in periode rond 1965 tamelijk nieuw in Nederland en getuigt van innovatie.

Artistiek:

Zowel in de vormgeving en uitvoering, als in het materiaalgebruik, heeft het werk kunsthistorische waarde. Binnen het oeuvre van de kunstenaar lijkt het werk een singulariteit te zijn. Van Iersel werkte doorgaans in een kleurige, geabstraheerde maar figuratieve stijl. Het tegelreliëf vormt hier een uitzondering op. De verregeraande abstractie en het beperkte kleurgebruik die het tegeltableau kenmerken werd, mede vanwege de vele kerkelijke opdrachten die Van Iersel ontving, daarna weer losgelaten.

Informatief:

Het tegeltableau heeft een documentaire waarde, onder andere door het gebruik van het goudglazuur en vanwege de plek die het werk inneemt binnen de ontwikkeling van monumentale (binnen)kunst.

Sociaal-Maatschappelijk

Maatschappelijk:

Een religieuze associatie vanwege de vorm en titel van het werk wordt door de TCB niet waarschijnlijk geacht. De kruisvorm in het werk zelf is onnadrukkelijk. De titel 'kruisvorm' is waarschijnlijk toegekend door De Porceleyne Fles en niet door de kunstenaar zelf. De Daniel den Hoedkliniek was ook geen religieuze instelling.

De TCB ziet wel een meer algemene, spirituele en contemplatieve betekenis in het werk. De 'kruisvorm' in combinatie met de kleurcombinatie van goud en wit in het tegelreliëf kunnen opgevat worden als een uitnodigend, verwelkomend gebaar ('open armen').

Beleving:

Zowel visueel als tactiel is het tegeltableau van Ger van Iersel een zeer aansprekend werk. Door het gebruik van het goud, het reliëf in de tegels en de werking van het licht, speelt het werk in op de zintuigen en nodigt het haast uit om aangeraakt te worden. De kleurcombinatie geeft een zeer optimistisch en rustgevend effect. Bij herplaatsing van het werk onder goede omstandigheden zal deze werking weer tot z'n recht kunnen komen.

Gebruik

Museaal:

Het werk wordt in de huidige situatie niet gebruikt voor presentatie, educatie en/of onderzoek. Hoewel er in de huidige situatie niet direct een museale waarde kan worden toegekend aan het werk, ziet de TCB wel dat de bescherming van monumentale wederopbouwkunst in bredere zin de laatste tijd steeds meer aandacht en waardering krijgt, mede vanwege het feit dat er inmiddels al veel verloren is gegaan.

Economisch:

Op dit moment heeft het werk geen economische waarde.

Waardering beschermwaardigheidscriteria Erfgoedwet

Onvervangbaarheid

De commissie acht het tegeltableau onvervangbaar. Het betreft een unicum; er zijn geen gelijke of gelijksoortige objecten in goede staat aanwezig in het Nederlands cultuurbezit. Veel vergelijkbaar werk is of gaat verloren.

Onmisbaarheid

Symboolfunctie:

Het tegeltableau is niet exemplarisch voor het werk van de kunstenaar. Het werk is wel bijzonder voor de periode waarin het is vervaardigd vanwege het ontbreken van een uitgesproken christelijke betekenis, terwijl het wel in een religieuze setting bekeken kan worden. De TCB plaatst het werk daarom meer binnen de Nederlandse humanistische traditie. Het kan als een tijdsdocument worden gezien van de periode van ontkerkelijking in het midden van de jaren 60. Het kunstwerk staat daarmee symbool voor het oecumenisch gedachtegoed en wordt door de TCB gezien als een zeldzaam voorbeeld hiervan voor deze periode.

Daarnaast acht de TCB het waarschijnlijk dat het werk een symbolische betekenis heeft vervuld voor de patiënten van de Daniel den Hoedkliniek. Het werk straalt uit dat de kliniek een plek was waar patiënten zich welkom mochten voelen en waar men tot rust kon komen. Het geven van betekenis door middel van zijn werk, vaak toegespitst op de betreffende locatie, komt vaker terug in het oeuvre van Ger van Iersel.

De keuze van het Erasmus MC om destijds een abstract kunstwerk te laten plaatsen – en niet zoals andere vergelijkbare instellingen de voorkeur gaf aan een meer figuratief werk – acht de TCB ook noemenswaardig. Daarmee staat het werk tevens symbool voor een moderne visie van het ziekenhuisbestuur.

Schakelfunctie:

De TCB ziet het tegeltableau van Ger van Iersel als exemplarisch voor het transformatieproces in de periode van ontkerkelijking binnen de Nederlandse monumentale kunst.

IJkfunctie:

De TCB is van mening dat er onvoldoende onderzoeksgegevens met betrekking tot het werk beschikbaar zijn om objectief te kunnen oordelen of het werk een ijkfunctie heeft.

Conclusie

Op grond van het vorenstaande acht de TCB het tegeltableau van Ger van Iersel onmisbaar en onvervangbaar voor het Nederlands cultuurbezit.

De TCB acht het van groot belang vernietiging van het werk door de sloop van het gebouw te voorkomen. De TCB adviseert het werk deskundig te laten ontmantelen en daarbij gebruik te maken van het advies van een keramiekrestaurator. Tevens adviseert de TCB een nieuwe locatie binnen het publieke domein te zoeken en te zorgen voor verantwoorde bewaaromstandigheden tot het moment van overdracht.